

SOSYAL BİLİMLERİ YENİDEN KURGULAMAK: AVRUPA-MERKEZCİ YAKLAŞIMLARIN AŞILMASI ÇABALARI *

Yrd. Doç. Dr. Mustafa Kemal Şan
Sakarya Üniv. Fen-Edebiyat Fak. Sosyoloji Böl.

Özet: Son yıllarda toplum bilimlerinde ciddi bir kırılma yaşıyor. Bu kırılmada özellikle toplum bilimlerinin kurumsallaştığı yüzyıl olan XIX. yüzyıl şartlarının bir uzantısı olarak inşa edilen sosyal bilim algısı ve anlayışının büyük oranda aşılmasının önemli bir payı bulunmaktadır. Bu durum, sosyal bilim yapmayı hem zorlaştırmakta hem de yeni imkanların önünü açmaktadır. Bir açıdan sosyal bilimin dayanmak zorunda olduğu bilimsellik tabanı çeşitli tartışmalara konu olmaktadır. Öte yandan ise sosyal bilimlerin girilen yeni dönem ile başka imkanlara da kapı araladığı söylenmektedir. XIX. yüzyıldan günümüze ortaya çıkan sosyal bilim algısına egemen olan etnocentiricism, oryantalizm ve Avrup-merkezcilik çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Bu nedenle içine girilen yeni dönemde, sosyal bilim çalışmaları her toplumun kendi çıkarları ekseninde yeniden inşa edilmesini zorunlu kılmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Avrupamerkezcilik, Oryantalizm, sosyal bilimler

Abstract: We have recently witnessed a genuine break in the social sciences. The disciplinary division and vision in the social sciences in the foundational nineteenth century has been criticized by various schools of social theorizing. The critique of foundations has the great part in the break. The so-called scientific basis (in fact the mimetic scientificity of natural sciences) of social sciences has also become a subject of heated debates in the western and non-western academia. The conception of social sciences as we have known has undergone the critiques of fake universalism, eurocentrism and orientalism. The new critical spirit now makes the reconstruction of social sciences around the contingent interests of particular societies necessary. In the presentation, we discuss the programmatic changes as it is traced by the postmodern critiques in the recent thought of social sciences and what these are pregnant with, the new (negative and positive) potentialities in particular for intellectual production in non-western societies.

Key Words: eurocentrism, orientalism, social sciences

* Bu bildiri, 20-22 Kasım 2006 Tarihlerinde İstanbul Üniversitesi ve Kocaeli Üniversitesinin işbirliği ile Kocaeli Umuttepe Kampusunda düzenlenmiş olan "Bilim Tarihi, Felsefesi ve Sosyolojisi" III. Ulusal Sempozyumu'nda sunulan bildirinin gözden geçirilmiş ve yeniden yazılmış metnidir.

Sosyal Bilimlerin Oluşumu: Aydınlanma Evrenselciliği

Son yıllarda toplum bilimlerinde ciddi bir kırılma yaşıyor. Bu kırılmada özellikle toplum bilimlerinin kurumsallaştığı yüzyıl olan XIX. yüzyıl şartlarının bir uzantısı olarak inşa edilen sosyal bilim algısı ve anlayışının büyük oranda aşılmasının önemli bir payı bulunmaktadır. Bu durum, sosyal bilim yapmayı hem zorlaştırmakta hem de yeni imkanların önünü açmaktadır. Bir açıdan sosyal bilimin dayanmak zorunda olduğu bilimsellik tabanı çeşitli tartışmalara konu olmaktadır. Öte yandan ise sosyal bilimlerin girilen yeni dönem ile başka imkanlara da kapı araladığı söylenmektedir. Ancak her şeye rağmen konu ilgi çekici olmayı sürdürmektedir. XIX. yüzyıldan günümüze ortaya çıkan sosyal bilim algısına egemen olan etnocentrisizm ve oryantalizm çeşitli sorunları beraberinde getirmiştir. Bu nedenle içine girilen yeni dönemde, sosyal bilim çalışmaları her toplumun kendi çıkarları ekseninde yeniden inşa edilmesini zorunlu kılmaktadır. Biz de bu makalemizde sosyal bilimlerde postmodern dönüşümle birlikte meydana gelen değişimlerin sosyal bilimlerde özellikle batı-dışı toplumlar açısından ne tür gelişmelere açık olduğu konusu üzerinde durarak sosyal bilimlerde batı-dışı toplumlar adına ne tür imkan ve sıkıntıları beraberinde getirdiğine temas etmeye çaba göstereceğiz.

Bu anlamda bu çalışmada sosyal bilimlerin ortaya çıktığı koşulların gereği olarak sosyal bilimlere damgasını vuran Batı ya da Avrupa-merkezci yaklaşımların aşılması konusunda bazı değerlendirmeler yapmak düşüncesindeyiz. Bilindiği gibi sosyal bilimlerin bilim hüviyetlerini kazandıkları süreçlerde Batı, gerçeklik ile kendi içinde bulunduğu şartlar arasında belli bir aynılık kurarak kendi dışında var olan tüm toplum ve kültürlerle alçaltıcı bir bakış açısı ile bakan bir gelenek oluşturmuştu. Bu eksende gelişme gösteren sosyal bilim alt dalları ilk başlarda Batıyı ve Batı-dışını inceleyenler olarak ikiye bile ayrılmıştır. Sözgelimi sosyoloji, endüstriyel atılım ve gelişmeleri gösteren, belli farklılaşma ve başkalaşmaları geçirmiş toplum tipinin tek örneği olan Batı toplumlarını incelemek ve bu toplum içinde ortaya çıkması kaçınılmaz çatışma ve çelişiklere çözüm arama amacına koşulan bir entelektüel saha olarak ortaya çıkarken, Batı-dışı toplumların incelenmesi başka yasalara tabi olarak görüldüğünden etnoloji ve antropoloji bilimlerine ihtiyaç duyulmuştur. Sosyoloji bilimi bu ilk teşekkül devresinde Batı

toplumlarını mutlak veri alarak, sonuçta kendini bütün insanlığın eninde sonuna ulaşması gereken nihai aşama olarak konumlandırmıştır. Bu, aslında Aydınlanma düşüncesinden beri Batı kültürüne hakim olan temel algılayış biçiminin belli bir evrimleşme süreci sonucunda ulaşılmış olduğu bir aşamaya işaret etmektedir.¹

Sosyal bilim paradigmasının ardında, fizik bilimlerinde Newton'un öncülüğünde gelen başarıların temel motive edici bir unsur olduğu açıktır. Buradan alınan temel mesaj şudur: Doğanın Hıristiyanlık dogmalarının açıklama tarzının aksine bir düzene sahip olduğu ortaya konulduğuna göre, niye insanın toplumsal hayatı bir muamma olarak bir kenarda dursun ? Newton'un çabalarında görünüm kazanan başarılar sonucunda fizik dünyasını anlama ve açıklamada bir düzen kurulabiliyorsa “ insanların bağdaşamayacak ilkeler adına birbirleri ile uğraştığı, birbirlerini öldürdüğü ve yok ettiği ve birbirlerini aşağıladığı ahlak, siyaset, estetik dünyalarında ve insan kanısına dayanan kargaşa dünyasının geri kalanında da, aynı yöntemler eşit ölçüde göz kamaştırıcı ve kalıcı sonuçlar ortaya koyabilirdi. Bu son derece akla yakın bir umut ve gayet değerli bir insan ideali olarak görünüyordu”.² Bu anlamda doğal dünyada var olan düzenlilik halinin toplumların gelişmeleri ve değişmelerinde de gözlemlenebilecek bir boyutu olmalıydı. İşte tam da bu noktada sosyal bilimlerin değişik disiplinleri on dokuzuncu yüzyılda “gerçeklik” hakkında ampirik bulgulara dayalı “nesnel” bilgi elde edilmesini sağlamak için harcanan genel çabaların bir parçası olarak yaratıldı.³

Böylelikle insan ve toplum bilimleri modern dünyaya ait bir girişim olarak, modernlik adı verilen oldukça geniş bir toplumsal ve kültürel bağlam içinde ortaya çıktılar. Modern toplumun dönüşümü XVIII. yüzyıllarda başlamış ve zirve noktasına ulaşmak için de iki yüzyıl gerekmiştir. Tabi ki bu sürece sırasıyla Rönesans, reformasyon, modern devletin doğuşu, Fransız Devrimi ve

¹ Baykan Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul, 1985, s. 36.

² Isaiah Berlin, *Romantikliğin Kökeni*, (Çev. Mete Tunçay), Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2004, s.43

³ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, Sosyal Bilimlerin Yeniden Yapılandırılması Üzerine Rapor. (Çev. Şirin Tekeli), Metis Yayınları, İstanbul, 2003, s.21.

Sanayi devriminin de önemli katkıları bulunduğu açıktır.⁴ Bu projenin gelişim sürecine ve zihinsel iklimine de en önemli katkı da XVIII. yüzyıl boyuca sürececek olan aydınlanma projesinden gelmiştir. Fransa'da başlayan oradan İskoçya ve Almanya'ya doğru yayılan bu harekete göre insanoğlunun içinde cebelleşip durduğu tüm sefalet ve ızdırapların kökeninde gerek dini ve gerekse de kültürel dogmalardan kaynaklanan cehalet bulunmaktaydı. Aydınlanma düşünürlerine göre bu cehalet durumunu alt etmenin tek yolu, bu batıl itikatlar yerine akli ve bilimi merkeze alan bir paradigmal dönüşümün hayata geçirilmesidir. Böylece de en iyi örneğini Condorcet'de bulabileceğimiz sınırsız insani ilerleme düşüncesi uzunca bir süre yerinden edilemeyecek bir iktidar odağı haline gelebilecektir.

Bu etki altında bilim kimliğine kavuşmaya başlayan sosyal bilimler Comte ve Marx tarafından toplumu açıklamak için bir proje olarak düşünülmüş, bu bilim projesi ile kendilerinden önceki dönemlerin temelsiz önyargılarını teşhir edilecek, topluma kök salmış olan boş inançlar söküp atılacak ve onların yerine de tümü ile rasyonel temellerde bir anlayış getirilecekti. Comte ve Marx, ikisi de doğa bilimlerinin zaferlerinin gölgesinde yazdı; ve her ikisi de bilimin kapsamının toplumsal davranışın araştırılmasını da içerecek gelişmesini insanlığın kendini-anlamasına yönelik süregelen ilerleyişin dolaysız bir sonucu olarak gördü.⁵ Comte bunu bir öğreti olarak kutsadı. Bu anlayışa göre bilimdeki gelişme fizik, kimya, biyolojiden toplumdaki insan davranışının bilimi olan sosyolojinin ortaya çıkışına doğru ilerleyecektir. Üç hal yasası da toplumların evrim süreci içinde geçmesi gereken aşamaları belirlemeye yaradı.

Marx, tıpkı Comte gibi, doğa bilimlerinin daha önceden ulaştığı türden duyulara-dayalı aydınlatma ve açıklama gücünü insanın toplumsal hayatının incelenmesinde de yeniden-üretilen bir toplum bilimini öngören ve böyle bir bilimi oluşturmaya çalışan birisi olarak değerlendirilebilir. Duruma bakılırsa, sosyal bilimler bu konuda kesinlikle başarısız sayılmalıdır. Ondokuzuncu yüzyılda, ulaşılmak istenen bir hedef olarak tartışmasız kabul gören, Newton

⁴ Robert Hollinger, *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler*, (Çev. Ahmet Cevizci), Paradigma yayınları, İstanbul, 2005, s.8.

⁵ Giddens, Anthony, *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*, Yorumcu Sosyolojilerin Pozitif Eleştirisi, (Çev. Ü. Tathican, B. Balkız), Paradigma yayınları, İstanbul, 2003, s. 23.

sonrası tüm bilimlerin model aldığı klasik mekaniğin değişmez yasalar sisteminin görünürdeki kesinlikleriyle karşılaştırıldığında, sosyal bilimlerin başarıları gölgede kalmıştır.⁶ Buna rağmen sosyal bilimlerin bu iddialarından kolaylıkla vazgeçtikleri düşünülmemelidir. Fizik bilimleri gibi sosyal bilimlerin de kesin sonuçlara ulaşabilmeleri için henüz çok erkendir. Ancak emekleme aşamalarının geçilmesinden sonra sosyal bilimler de kendi başarılarını yasalarla taçlandıracakları Newton'larına kavuşacaklardır. Ancak, daha sonra anlaşıldı ki, hala bir Newton bekleyenler sadece gelmeyecek bir treni beklememekte, aynı zamanda tamamen yanlış bir istasyonda da bulunmaktadır.⁷

Ondokuzuncu yüzyıl boyunca farklı disiplinler değişik epistemolojik tavırlardan oluşan bir yelpaze gibi açıldı. Yelpezinin bir ucunda önce matematik ondan sonra da kendi aralarında azalan determinizm sıralamasına göre dizilen deneysel doğa bilimleri (fizik, kimya, biyoloji) yer almaktaydı. Öbür ucunda ise, en başta felsefe sonra da belli başlı sanatsal faaliyetleri inceleyen disiplinler (edebiyat, resim ve heykel, müzikoloji) yer alıyordu. İnsan ve doğa bilimlerinin arasında da sosyal gerçekliklerin incelenmesi olarak tanımlanan dallar, sanat ve edebiyat fakültelerinde yakın ve çoğu zaman onların içinde yer alan tarih ve doğa bilimine daha yakın duran "sosyal bilim" bulunuyordu.⁸

Batıda oluşmuş bulunan sosyal bilim konseptinin dayanağını akıl oluşturmaktadır. Akıl bir olduğuna göre varılan sonuç da bir ve aynı olmak durumundadır. Bu durum Batı biliminin sadece kendi gerçeklerini vazedemeyen bir yapıdan sıyrılarak insanlık adına konuşma imkanını da verecektir. Aklın yolu bir olduğuna göre aynı şeyleri Batı-dışı toplumların bir daha düşünmelerine ve çözüm arayışı içinde olmalarına da gerek kalmayacaktır. Nitekim Batı biliminin oluşum evresine damgasını vuran bu evrenselci paradigma insanlık adına olan çözümlerin tekeline sahip olduğunu düşünmektedir.⁹ Oysaki bu durum "sosyal iktidarı ellerinde bulunduranların, varolan durumu, kendi yararlarına olduğu için evrenselmiş gibi görmeye doğal bir yatkınlıkları olmasından

⁶ Giddens, *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*, s.25.

⁷ Giddens, *Sosyolojik Yöntemin Yeni Kuralları*, s.26.

⁸ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s.18.

⁹ Korkut Tuna, "Türk Sosyolojisinin Batı Sosyolojisi İle İlişkileri ve Sonuçları", Sh.37, 75. Yılında Türkiye'de Sosyoloji, Yayına Hazırlayan: İsmail Çoşkun, Bağlam Yayınları, İstanbul, 1991,36.

kaynaklanmaktadır. Dolayısıyla evrensel doğrunun tanımı da iktidar odaklarının değişmesiyle birlikte değişmektedir.¹⁰

Sosyal Bilimlerin Avrupa-merkezci ve Oryantalist Doğası

Sosyal bilimlerin ortaya çıktığı tarihsel döneme bakıldığında bu dönemin Batı'nın dünya üzerinde mutlak bir egemenlik kurduğu bir devre ile çakışma gösterdiği dikkatlerden kaçmayacaktır. XIX. yüzyılda ortaya çıkan sosyal bilimlerin işte böylesi bir konjonktürde bilim kimliği kazanmıştır. Sosyal bilimlere bilim kimliği kazandıran temel süreçlerde Batının 1492 yılında Amerika'ya ulaşması ile başlayan dönemle birlikte kurmuş olduğu *dünya sisteminin* kimi sorunlarla karşılaşmasının önemli rolleri olmuştur. Bu anlamda sosyal bilimlerin Batı'da yükselişe geçtiği dönemler Batının kendi zorunluluklarının, bir bakıma kendi dünya egemenliğinin karşısına çıkarmış olduğu açmazlara çare bulmak amacı ile de yakından ilgili olmuştur. Yine bu dönemde Batı, dünya üzerinde kurmuş olduğu bu mutlak egemenlik karşısında kendi varlığını da tarihten ve zamandan bağımsız bir mutlaklaştırma içine sokmaktan çekinmemiştir. Batının ele geçirmiş olduğu dünya egemenliği doğrudan onun dünyanın geri kalanından her açıdan üstün olmasından kaynaklandığını düşündürmektedir. Bu bakış açısı ile Avrupa'da ortaya çıkan ve oradan da Atlantığın öteki kıyılarına ulaşan bir paradigma doğmaya başlayacaktır. Bu paradigmayı kısaca Avrupa-merkezcilik olarak tanımlayabiliriz. Daha sonraları bu kavram Batının ileri karakolları olan ABD, Kanada ve Avustralya'yı da içine alacak şekilde genişleyerek Batı-merkezcilik şeklini almıştır.

Bu iktidar ilişkileri ile kurumsallaşmaya başlayan bu ideoloji Batı-dışı tüm toplumları ötekileştirme ve kodlama süreçlerine tabi tutmuştur. "Avrupamerkezci kültür Avrupalı olmayan ya da çeper dünyada yer alan her şeyi hiç durmadan kodlamış ve gözlemiştir; öylesine baştan aşağı ve ayrıntılı bir

¹⁰ Gulbenkian Komisyonu, , *Sosyal Bilimleri Açın*, s.58.

biçimde ki, dokunulmamış pek az şey, incelenmemiş pek az kültür, üstünde iddiada bulunulmamış pek az halk ve toprak parçası bırakmıştır".¹¹

Avrupa merkezilik nasıl kurumsallaştı. Bunu anlamak için Batı dünya egemenliğinin doğasını iyi anlamak gerekmektedir. Öncelikle ilk vurgulamamız gereken şey Batının öteki ile beraber yaşama direncinin son derece zayıf olduğudur. Batılı güçlerin egemenlik ilişkilerini sağlamlaştırdıktan sonra kurmuş oldukları Yeni Dünya'da ötekine, farklılıklara yer yoktur. Eğer farklılıklarında ısrar etmek istiyorsalar bu onların yaşamak istemedikleri anlamına yorulmuş ve yüz binlerce Amerika yerlisi 1492 süreçleri sonucu ya katledilmiş yada kendi otantik kültür ve uygarlıklarından soyundurulmuş kıtanın yeni efendilerinin din ve kültürlerini benimsemek zorunda bırakılmıştır. Bu süreçle başlayan modern çağ boyunca Batı'nın dünya üzerinde farklı Avrupa ülkeleri aracılığıyla sağladığı yayılma süreci sonucunda Batı-dışı toplumların kurmuş oldukları uygarlıklar da ya yok edilmiş ya da Toynbee'nin ifade ettiği gibi duraklatılmıştır. Bu anlamda Amerika'nın İspanyollar aracılığı ile keşfi İnkâ, Aztek, Toltek ve Maya uygarlıklarını tarihe gömerken başka Avrupa ülkeleri de Asya ve Afrika'da karşı karşıya kaldıkları tüm uygarlık ve kültürleri *uygarlığı yayma* misyonu adı altında yok etmiş ya da dönüştürmüşlerdir. İşte tüm bu yaşanan süreç sonunda dünya üzerinde bir *evrensel* düzen kurulmuştur. Kurulan bu düzenin temel belirleyeni Avrupa-merkezci bir ideoloji tarafından şekillenmiştir. Adına günümüzde de küreselleşme dediğimiz süreçlerin tarihsel derinliğine inildiğinde karşılaştığımız manzara bundan ibarettir. Beş yüz yıllık bir sürecin ardından dünya üzerinde tüm otantik kültür ve uygarlıklar denetim altına alındıktan ve Batı uygarlığı ile rekabet gücü taşıyan tüm uygarlıklar bir şekilde modernize edildikten sonra küresellik ve ardından da kültürel çoğulculuk ilan edilmiştir. Dünya üzerinde farklı zaman dilimlerinde değişik dünya egemenliklerine tanık olunmuştur. Ancak daha önce hiçbir medeniyet dünyayı bu kadar yayılmacı bir biçimde etkilememiş, ya da kendi suretinde şekillendirmemiştir.¹²

¹¹ Edward Said, *Kültür ve Emperyalizm*, (Çev. Nemciye Alpay) Hil Yayınları, İstanbul, 1998, 334.

¹² John Tomlinson, , *Küreselleşme ve Kültür*, (Çev. Arzu Eker), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2004, s. 118.

Dünya üzerinde kurduğu iktidar ilişkilerinin büyüklüğüne dayanan Batı modernliği kendi ulaştığı noktayı insanlığın zirvesi olarak gördüğünü ve tüm toplumların da bu süreçleri aşama aşama kaydetmesinin tarihsel bir zorunluluk olduğunu ifade etmekteydiler. Bu tarihsel dinamik, Batı-dışı toplumların kendi inisiyatifleri ile gerçekleştirilemeyecekse onları bu süreçlere dahil etmek için Batılı güçlerin zor kullanma hakkını da meşrulaştıran bir rasyonel haklılaştırmaya da sahiptir.¹³ Bu aşamadan sonra Batı modernliği dünya üzerinde kurulan kolonyal ağ aracılığı ile uygarlığı taşıma misyonunu üslenen tüm unsurları ile Batı-dışı toplumları bu ideal değerlere yükseltme çabası içinde olacaktır. Batı düşünce ve felsefesinde bir çok düşünürün Batı yayılcılığı ile uygarlığın da taşındığı konusunda ciddi bir kuşkusu bulunmaz. Bu anlamda yazılıp çizilenlere baktığımızda ırkçılığa kadar uzanan açıklamalara tanık olunmaktadır. James Mill, *İngiliz Hindistan'ının Tarihi* adlı kitabında başta Hindistan ve Çin olma üzere Asya ırklarının İngilizlerle kıyaslandığında uygar sayılamayacaklar konusunda şüphe etmemektedir. Bu bakımdan ona göre Çin ve Hint ulusları “uygarlaşmamış, bir toplumun olağan ölçülerini aşan oranda, birbirine çok yakın düzeyde samimiyetsizliğe; ikiyüzlülük, hainlik ve yalancılığa eğilimli” ırklardır. Ünlü iktisatçı Ricardo da Mill'den aldığı ilhamla “Hint halkının temsil ettiği ahlak dışı karakter, gelişmenin önünde ne müthiş bir engel teşkil etmektedir” tespitini yapmaktan kendini alamayacaktır. Her iki düşünürü göre de bu toplumların makus talihi yenilecekse bu, bazı otoriter biçimlere başvurmak zorunda kalınsa bile, Avrupalıların sevecen ve aydınlık vesayetine girmekle mümkün olabilecektir.¹⁴

Batı felsefe ve düşüncesinde çok önemli bir yerlere sahip Hegel ve Marx da bu eğilimlerin dışında kalamazlar. Hegel'in *Dünya Tarih Felsefesi Üzerine Dersler* adlı eserinde Batı dışı toplumlara ilişkin son derece aşağılayıcı gözlemlere yer verdiği dikkatlerden kaçmaz. Hegel'e göre Güney Amerika yerlileri “fiziksel ve

¹³ Batı üstünlüğünün dünya üzerinde meydana getirdiği dayatmacı, kendi dışında var olan ötekileri uygarlaştırıcı misyonu günümüzde de pek değişmemiştir. Geçmişte uygarlaşmayı bekleyen barbar Batı - dışı toplumlar bugün için de demokrasiye susamış bir halde batıların gelip kendilerini demokrasiye kavuşturmasını bekleyip durmaktadırlar. Irak'ın Amerikan müdahaleleri sonucunda *ne güzel bir demokrasi* olduğu ortadadır. Batı dışı toplumların artık bu müdahaleleri ortadan kaldıracak güçlü bir kendini belirleme ve kendi gerçekleri adına hareket edebilme inisiyatifini ele almasının zamanı gelmiştir.

¹⁴ Larrain, Jorge, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, (Çev. Neşe Nur Domaniç), Sarmal Yayınları, İstanbul, 1995, s. 34.

ruhsal olarak iktidarsız” olmakla kalmamakta bu topraklarda yaşayan hayvanların bile insanlarla aynı kalitesizliği paylaşmakta olduğu tespitinde bulunmakta bir çekince görmemektedir. Bu değerlendirmelerinin ardından Hegel, burada yaşayan insanların “açıkça, eğitilmek için yetersiz, geri zekalı bireyler” oldukları değerlendirmesini de yapacaktır. Güney Amerika yerlileri için yaptığı değerlendirmelerini şöyle sürdürür Hegel: “Bu insanların kalitesizliği, her yönden, hatta boy pos itibariyle bile bölgenin her parçasında görülebilir. Örneğin Paraguay’da “bir papaz insanların evliliğe ilişkin görevlerini yerine getirmeleri için her gece yarısı çan çalıyordu, çan çalmasa insanlar bu işi bile yapmayacaklardı”. Hegel’in bu değerlendirmeleri sadece Güney Amerika yerlileri ile sınırlı kalmış olsa belki Batının ilkel kabilelere yönelik bildik yaklaşımlar demetine dahil edilerek geçiştirilebilirdi. Ancak Hegel, insanlığın en eski uygarlıklarını kurmuş olan Çin medeniyetine de Mill’den daha insafli yaklaşmaz. Çinlilerin tarihte kurdukları gösterişli uygarlığa inat Hegel, Çin’in insanlık tarihinin gelişimine hiçbir katkısı bulunmayan durağan bir ulus olduğu tespitini yapmaktan da çekinmemiştir.¹⁵

Marx bile kolonyalizmin her ne kadar bir sömürü ağı oluşturduğunu kabul etse de bu sömürüyü ortaya çıkacak olan verimli ve güzel sonuçlar adına meşrulaştırırken birçok Batılı gibi o da Avrupa ya da Batı merkezci bir noktada konumlanmaktadır: “Hindistan’da bir toplumsal devrime neden olan İngiltere’nin en aşağılık çıkarlarla hareket ettiği ve halka karşı zor kullanırken aptalca davrandığı doğrudur. Ama asıl sorun bu değil. Asıl sorun şu: İnsanlık, Asya’nın toplumsal durumunda köklü bir devrim olmaksızın mukadderatını gerçekleştirebilir mi? Bu soruya olumsuz yanıt veriyorsak eğer, o halde İngiltere’nin, işlediği suçların ne olursa olsun, söz konusu devrimin gerçekleşmesi açısından tarihin bilinçsiz bir aracı olduğu söylenebilir”.¹⁶ Yine genç Marx arkadaşı Engels’le birlikte kariyerinin ilk dönemlerinde ilerleme adına geri kalmış ulusların zorunlu boyun eğişlerine göz yumarken sadece Hindistan değerlendirmesi ile sınırlı kalmazlar. Engels Cezayir’in Fransa tarafından işgal edilmesini “uygarlığın gelişmesi için önemli ve talihli bir

¹⁵ Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, s. 35.

¹⁶ Loomba, Ania, *Kolonyalizm ve Postkolonyalizm*, (Çev. Mehmet Küçük), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2000, 39-40.

olaydır” saptamasında bulunacak, “muhteşem Kaliforniya, orada ne yapacağını bilmeyen tembel Meksikalılardan alındı” ifadeleri ile de Amerikanın bir zamanlar Meksika toprağı olan Kaliforniya’yı işgalini onaylayacaktır.¹⁷ Böylelikle tarihsel gelişmenin dinamiğı emperyalist İngiltere ve Amerika aracılığıyla da olsa “kendi kendine yetmeyen” ve “durağanlıktan” bir türlü kurtulamayan bu ülkelerde işleyebilecektir. Batı’da birçok kuramcı evrensel bir gerçekliğin yakalandığına çok eski dönemlerden beri inanmaktadır. Marx da aydınlanma düşüncesinin vermiş olduğu optimistik dünya görüşünün etkisinde kalarak konuşmaktadır kuşkusuz.

Burada tüm açıklığı ile tanık olduğumuz şey, Batının sahip olduğu egemenlik ilişkilerinden aldığı güçle insanlık adına söz söylemeye kendilerini yetkili saymalarıdır. “ Bugün dünyanın geleceğini belirleyecek gücü kendisinde bulan Batı, geçmişte de bunun böyle olmaması için her hangi bir neden görmemektedir”.¹⁸ Bu anlamda üretilen birçok modernleşme ve gelişme kuramları daha çok Avrupa–merkezci bir yaklaşım tarafından şekillendirilerek, tüm dünya toplumları için Avrupa’nın geçerli bir model olarak kabul edilmesi ön kabulüne dayanacaktır. Avrupa’nın dünya toplumları üzerinde inşa etmiş olduğu bu kolonyal düzen daha çok uygarlığın yayılması olarak tanımlanıyor, Batı toplumlarının bu faaliyetinin tarihin ilerleme yasaları için bir zorunluluk olduğu düşünülüyordu. Bu sadece dünya üzerindeki jeopolitik düzenin bu şekilde kurulması ile sınırlı kalmamış aynı zamanda tüm bilim dallarının da bu eksende şekillenmesini beraberinde getiren bir süreç olmuştur. Bu özellikle toplum bilimlerinin ilk kuruluş yıllarına da damasını vuran bir olgu olmuştur. Ancak XX. Yüzyılla birlikte Avrupa’nın dünya üzerinde kurmuş olduğu bu küresel egemenlik biçimi özellikle İkinci Dünya Savaşından sonra Amerika Birleşik Devletleri’nin dünya sistemini tek başına çekip çevirmesi ile önemli bir değişime uğramıştır. Bu milat tarihinden sonra dünya üzerinde hem jeopolitik ve hem de kültürel küreselleşme süreçlerinin en önemli aktörü Amerika olmuş, geçmişteki Batılılaşmanın yerini de Amerikanlaşma almıştır. John Gray’ın tanımlamasına göre söylersek küreselleşme kabaca XIX. yüzyıl İngiliz ve XX.

¹⁷ Larrain, *İdeoloji ve Kültürel Kimlik*, s. 36.

¹⁸ Baykan Sezer, *Türk Sosyolojisinin Ana Sorunları*, Sümer Kitapevi Yayınları, İstanbul, 1998. s. 107.

Yüzyıl Amerikan ekonomik bireyciliği tarafından dünya çapına yansıtılan modernliğin atacı ve sapkın bir biçimi olarak tanımlanmaktadır.¹⁹

Avrupamerkezciliğin tüm tarihsel süreçte içinde Batılı olmayan kültürlere dönmük olarak iki farklı uç arasında salındığı söylenebilir. Bu anlamda Batı-dışı toplumların üyeleri, ya Batı Aydınlanmasına ihtiyaç duyan barbarlar ya da en güzel örneğini Robinsone Crusoe'da bulduğumuz doğaya daha yakın ve böylelikle daha mutlu nasıl yaşanacağını Batılı insana öğretecek olan *sadık vahşi* olarak tasvir edilmektedir.²⁰ Batı, dünya üzerindeki yayılışının başlarında kazandığı kolay başarılar sonucunda Batı'ya kucak açarak bekleyen, onun yöneticiliğini kolayca benimseyen iyi yürekli sadık vahşi görüntüsünden çok hoşlanmıştır. Daniel Defoe'nun Robinsone Crusoe romanının da batı edebiyatında bu derece önemli bir yere sahip olması da bundan kaynaklanır. Dikkat edilecek olursa her iki konum da Batı üstünlüğünü merkeze alan etnosantrik yaklaşımlar olarak karşımıza çıkmaktadır.²¹

Sosyal Bilimlerde Batı Merkezci Paradigmanın Sarsılması

Ancak sebebi ne ile açıklanırsa açıklansın günümüzde ise sosyal bilimlerde daha çok çoğulcu bir yapıdan söz edilmektedir. Modern paradigmanın sosyal bilimler alanında almış olduğu başkalaşım, kültürel alanlarda etnosantrik yaklaşımlarla bezeli Batı uygarlığının evrensellik mitosunun da kendini daha fazla sürdürmesini engellemiştir. Bilindiği gibi modernliğin üretildiği topraklar olan Avrupa öteden beri, kendi uygarlığını çeşitli uygarlıklar arasında bir "uygarlık" olmaktan daha başka bir şey olarak görmüştür. Bunun yanında kendi uygarlıklarının biricikliğine derinden bir inançla bağlı kalırlarken, kendi dışlarındaki ötekini ise erişilmeye değer hemen hiçbir değer üretmeyen bir az gelişmiş öteki olarak algılamışlardır. İşte modernliğin uzun tarihi boyunca nazarı itibara alınmayan farklılıklar ve öteki, küreselleşmenin gelmiş olduğu *glokalleşme* aşaması ile birden bire meşruiyet kazanmış, toplumlara kendi varlık ve farklılığını açığa vurma konusunda daha önceleri hiçte kolayca

¹⁹ Tomlinson, , *Küreselleşme ve Kültür*, s. 96.

²⁰ Hollinger, *Postmodernizm ve Sosyal Bilimler*, s.133.

²¹ Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s. 39.

tanınamayacak olan geniş imkanlar sunulmuştur. Bu süreç sonunda ötekinin farklılığının yorumlanmasına ve açıklanmasına ilişkin otoriter paradigma, modernitenin kendisini bir şekilde devam ettirebilmesi uğruna da olsa öyle bir değişime uğramıştır ki sonunda “kültür giderek ötekinin farklılığını açıklar hale gelmiştir”.²²

Bu yaklaşımların en etkin bir biçimde izinin takip edilebildiği alanların başında da sosyal bilimler gelmektedir kuşkusuz. Bu anlamda ilk başlarda toz kondurulmayan bilimsellik ve evrensellik ekseninde gelişimini sürdürebilmiş pozitivist sosyal bilim algısı gelinen noktada bu iddialarından büyük ölçüde uzaklaşarak, nesnellik ve akılcılık kılıfı altında Batı ve Avrupa-merkezci bir bilim tasavvurunu tüm dünyaya dayattıklarını kabul etmeye başlamışlardır. Buna bağlı olarak da günümüzde sosyal bilimleri kurumsallaştıran bilim adamlarının ortaya koydukları bilimsel gerçeklikler de dahil her şey tartışılır bir hal almıştır. Bugün için biz nesnel denilen bilginin, sosyal ve siyasal iktidarı ellerinde bulunduranların kendi egemenlik ilişkilerinden aldıkları meşruiyetle varolan durumun kendi yararlarına olduğu için bunu evrensel olarak tanımlama ihtiyacı duyduklarını biliyoruz. Aslına bakılırsa bugün de sosyal bilimlerde geçerli olan tüm çoğulculuk iddialarına rağmen gerçeklik ve nesnellik yine bu şekilde oluşturulmaya, kurgulanmaya devam etmektedir. Dolayısıyla evrensel doğrunun tanımı da iktidar odaklarının değişmesiyle birlikte sürekli olarak değişmektedir.²³

Sosyal bilimin kurumsallaşmış yapısına çeşitli saldırı girişimlerine tanık olduğumuz günümüzde bu durum artık kanıksanmış bir hal almıştır. Oysaki bu paradigmanın XIX. yüzyıl boyunca ve XX. Yüzyılın ilk çeyreğinde adeta bir nas ve dogma olarak nasıl kutsandığı da iyi bilinmektedir. Peki sosyal bilim paradigmasında bu gelişmeler nasıl mümkün olabildi? Hangi gelişme bu monist Batı merkezci sosyal bilim algısını değişime uğratabilmiştir. Bu paradigmaya ilk saldırı postmodern düşüncenin daha sonra kendisinden çok şey öğreneceği Nietzsche’den gelmiştir. Nietzsche insanların kullandıkları dilleri dışında hiçbir nihai göndergenin mevcut olmadığını söylüyor, o zamana kadar gerçeklikleri

²² Roland Robertson, *Küreselleşme : Toplum Kuramı ve Küresel Kültür*, (Çev. Ümit Hüsrev Yolsal), Bilim Sanat Yayınları, Ankara, 1999, 164.

²³ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 57-58.

tartışılmaz olan açıklamaları reddediyordu. Ona göre *olgular yoktu, sadece yorumlar* vardı. “Bizi ilgilendiren dünya bir olgu değil; zayıf bir gözlemler toplamı temelinde kurduğumuz bir tahmin, hatta bir masaldır. Bu dünya bir akış sürecidir, sürekli oluşum halindedir, anlaşılmaz ve aldaticıdır. Anlam ve değerler bu akışa yorumlar yoluyla sokulur. Yorumlarsa yaşam içinde, güç istencinde ve gücümüzü artırmak için varlığımızı sürdürmemizi sağlayan ve belli perspektiflerden yapılan değer yüklemeleridir. Ve dünyanın yorumlanabilme biçimlerinin sınırı yoktur. Dolayısıyla hakikat yoruma bağlı ve birden çoktur. Sonuç olarak hakikat bizim dışımızda bulunacak ya da keşfedilecek bir şey değil; yaratılması gereken ve bir süreci, daha doğrusu sonu olmayan bir ele geçirme istencini adlandıran bir şey, güç istencinin bir başka adıdır”²⁴ Eğer evrenselcilik, bütün evrenselcilikler, tarihsel dönemlere göre değişiyorsa, günümüzde geçerli olacak tek bir evrenselcilikte anlaşmanın olanağı var mıdır? Bu sorular daha sonra postmodern kuramın yükselişi zamanlarında tekrar sorulmak üzere geçici bir şekilde rafa kaldırıldı.²⁵

Nietzsche'nin ortaya attığı sorular çok geçmeden kendilerine uygun olan cevapları bulmada gecikmediler. Bu, aydınlanmadan beri geçerliliğini sürdürmüş olan Batı modernliğinin krize girdiğine işaret ediyordu. Böylece aydınlanma aklının ve modern paradigmanın ürettiği sosyal bilim ve bu eksende temellenen evrenselci insan tasarımı temelden zedelenecek bugüne varan bir çizgide yeni gelişmelerin yaşanması mümkün olabilmıştır. Bu çerçevede özellikle son elli yılda modern sosyal bilimlerin evrenselci teorilerine karşı birçok saldırılarda bulunularak aydınlanma mirası ile oluşan bu bilim konseptinin ortaya koyduğu teorilerin genel-geçer oldukları iddiasının aslında Batı'nın kendi gerçekliğinin sanki evrenselmiş gibi sunulmasından ibaret olduğu yönündeki kanaatleri güçlendirmiştir.²⁶ Böylelikle son yıllarda “insan doğası”, “evrensel akıl” ve “akıl sahibi özerk özne” gibi kategoriler giderek daha çok sorgulanan olgular olmuşlar ve bir çok düşünür, çeşitli bakış açılarından, evrensel insan doğası, insan doğasının bilinmesini sağlayacak

²⁴ Ferda Keskin, “ *İktidar, Hakikat ve Entelektüelin Siyasi İşlevi*”, Sh. 13-29, Michael Faucault, Entelektüelin Siyasi İşlevine Önsöz Yazısı, Ayrıntı Yayınları İstanbul, 2000, s. 20.

²⁵ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 58.

²⁶ Immanuel Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, (Çev. Tuncay Birkan), Metis Yayınları, İstanbul, 2000, s. 188.

evrensel bir rasyonellik kanonu ve mutlak evrensel bir hakikatin olanaklılığı gibi fikirleri eleştiri konusu yapılmıştır.²⁷

Ancak tüm olan bitenlerin mümkün olabilmesinde XX. Yüzyılın ilk başlarında yaşanan siyasal ve toplumsal gelişmelerin etkisi büyük olmuştur. Aslında tüm dünyada hükmünü birkaç yüzyıl sürdürmüş olan Avrupa-merkezci ve oryantalist sosyal bilim ve tarih algısına en acımasız darbeyi ilk olarak 1914-1918 yıllarında süren birinci Dünya Savaşı vurmuştu. Bu önemli olay, Avrupa uygarlığının kendi kendisine olan güvenini, aynı çizgi üzerinde sonsuza kadar sürdüreceğini düşündüğü ilerleme inancını derinden sarstı. Ancak öldürücü darbenin vurulması için İkinci Dünya Savaşını beklemek gerekiyordu. “İnsani gerçekliğe ilişkin modern çağın ortaya attığı bilgi iddiaları ve mükemmellik istenci hiç beklenmedik trajik sonuçlar doğurdu; bunlar söz konusu iddia ve istenci maskaraya çeviren sonuçlardı. Modern felsefi antropolojiler, yeni insan yaratmayı hedefleyen dev teknolojileri haklılaştırmak uğruna, insanoğluna düşman kesilmiş görünüyorlardı.²⁸ Kurulan düzen, yeryüzü üzerinde tüm dünyanın Batılı kolonyal güçlerce denetlendiği bir yapıyı mümkün kılmış, farklı etnik ve dini unsurlar üzerinde kahredici bir baskı mekanizması inşa edilerek insanlığın tüm tarihinde görülmemiş oranda insan kırım ve kıyımına yol açan iki dünya savaşına yol açmıştı. Bu süreçlerle boy veren faşist dalga Almanya ve İtalya’yı denetimi altına alırken Komünist rejimler de baskıcılıkta bunlardan aşağı kalmışlardır. Bu yıllarda Avrupa’da sol hareketler bir dizi yenilgi içine girerken faşizmin tırmanışta olduğu görülür. Nazilerin 1933’de iktidara gelmesi, 1934’de Avusturya işçi hareketinin dağılması ve İspanya İç Savaşı’nda Franko’nun zaferleri bu dalganın bazı örneklerini oluşturmaktadır.²⁹ Nazi ideolojisi altında milyonlarca Yahudi, Komünist, Çingene, sakat, homoseksüel uygulanan sistematik katliamlar ile yok edildiler.³⁰ Bu arada modern,

²⁷ Mouffe, Chantal , “Demokrasi, İktidar ve “ Siyasal Düzen”, Demokrasi ve Farklılık, Yayın Haz. Seyla Benhabib, (Çev. Zeynep Gürata, Cem Gürsel), Demokrasi Kitaplığı, Dünya Yerel Yönetimler ve Demokrasi Akademisi (WALD), İstanbul. 1999, s.347.

²⁸ James W Benauer, Foucault’un Özgürlük Serüveni, (Çev. İsmail Türkmen), Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2005, 58.

²⁹ Callinicos, Alex, Toplum Kuramı, Tarihsel Bir Bakış, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s.367.

³⁰ Bu konuda özellikle Zygmunt Bauman’ın “ Modernlik ve Holocaust” adlı kitabına bakmak gerekmektedir. Beklide postmodern kuramda bugün en önde gelen isimler arasında gördüğümüz Bauman’ı postmodernist

aydınlanmış ve uygar Avrupa'nın 'barbar ulusları uygarlaştırma' misyonları da zaten son derece sorunlu olan inanırlığını büsbütün yitirmiş, kolonilerde başlayan bağımsızlık hareketleri sonucunda buralarda Avrupalı kolonyalistlerin uyguladıkları vahşet ve gaddarlıkların tüm açıklığı ile ortaya çıktığına tanık olunmuştur. Bu yaşanan süreçler önemli bir soruya cevap aranmasını zaruri kılmaktadır. Sorular şunlardır: "Yakın Avrupa tarihinin, emperyalist kırımından, Nazi katliamına, felaket dolu olayların bileşik sonucu, öyleyse, Batı'nın ben-bilincini modernite olarak tanımlayışına karşı ikili bir meydan okumadır. Modernite Batının sağlam bir başarısı mıdır? Modernite şöyle yada böyle bir başarı mıdır?"³¹

Aslında tüm bu olup bitenlerin en temel sebebi, İsaiah Berlin'in de belirtmiş olduğu gibi Batı geleneğinin, Platon'la birlikte başlayıp, 20. yüzyıl totaliterliğinde politik ürünlerini vermiş olduğu örnekte de bir kez daha görülebilen entelektüel anlamda da Aydınlanmada en üst derecesine ulaşan, çeşitlilik ve çoğulculuk düşmanlığıdır. Nitekim Avrupa-merkezciliğe de oryantalizme de kaynaklık teşkil eden bu çoğulculuk düşmanlığının temelinde şu varsayımlar bulunmaktadır: *Her ahlaki ve politik sorunun sadece tek bir doğru cevabı vardır ; bu cevaplara sadece akıl aracılığı ile ulaşılabilir ve bütün bu tip doğru cevaplar birbirleri ile uyum içerisindedir.* Gulaglar ve ölüm kampları bu varsayımlardan hareketle inşa edilmiş ve savunulmuştu. İdeal olanı Aydınlanmaydı ve Berlin'in söylediği gibi: " Bu ideal için zamanımızda insanlar kendilerini ve diğerlerini, muhtemelen insanlık tarihinde diğer bütün amaçlar için olduğundan daha fazla feda etmişlerdir".³²

İşte yukarıda işaret etmiş olduğumuz bu tarihsel süreçlerin zorlaması sonucunda toplum sorunlarını anlama ve açıklamada o güne kadar kurumsallaşmış Batı sosyal bilim paradigması terk edilerek yeni bir bilim konseptine ulaşılabacaktır. Sosyal bilimlerde ortaya çıkan bu süreci Zygmunt Bauman " *Yasa Koyuculuğun Çöküşü ve Yorumun Yükselişi*" olarak okumaktadır. Comte, Marx ve Weber gibi

---

yapan temel gerçek modernliğin zirvesinde yaşanan bu katliamın kendisine verdiği ümitsizliktir. Bkn. Zygmunt Bauman; *Modernite ve Holocaust*, (Çev. Süha Sertabiboğlu), Sarmal Yayınları, İstanbul, 1997

³¹ David West, *Kıta Avrupası Felsefesine Giriş*, (Çev. Ahmet Cevizci), Pardigma Yayınları, İstanbul, 1998, s.262.

³² Mark Lilla, *İlkesiz Deha*, (Çev. Ahmet Ergeç), Gelenek Yayınları, İstanbul, 2004, 170-171.

kuramcılarının öncülüğünde ortaya çıkan sosyal bilim paradigması içine girilecek olan bu yeni dönemle birlikte nesnellik ve evrensellik iddiaları başta olmak üzere birçok şeyden vazgeçmek durumunda kalmıştır. Bu da daha çok postmodern toplum teorisinin yükselişine bizleri götürecektir: “ Postmodernist söylem, ister endüstri ister endüstri sonrası olsun, Batı uygarlığının kendi kendini tanımlaması olarak “modernite”nin inandırıcılığı ile ilgilidir. Postmodernist söylem, modernite fikrinde içerilen, Batı toplumunun kendi kendine atfettiği niteliklerin bugün geçerli olmadığını, belki dün de geçerli olmamış olduğunu ima etmektedir”.³³

Nihai hakikat arayışlarının sonunu ifade eden postmodern dönemlere gelinceye kadar Batı uygarlığının endüstri devrimi ile dünya üzerinde kurmuş olduğu egemenlik neredeyse hiç tartışma konusu yapılmamış bu iktidar, mutlak bir iktidar olarak tanımlanmıştır. Avrupa'nın kuzey ucunda ortaya çıkıp oradan da Atlantığın öte yanında kendine yeni merkez üsleri bulan bu uygarlığın dünyaya dayatmış olduğu değerler hiyerarşisi öylesine sağlam ve öylesine ezici güçlerce destekleniyordu ki, birkaç yüzyıl boyunca bu yaklaşıma en ufak bir eleştiri bile yöneltilmemişti: “Körler ve cahiller dışında herkes biliyordu ki, Batı Doğu'dan, beyaz siyahtan, uygar uygarlaşmamıştan, kültürlü eğitimsizden, akli dengesi yerinde olan, akli dengesini yitirmişten, zenginlik yoksulluktan, yüksek verimlilik düşük verimliliklerden, yüksek kültür alçak kültürden üstündü”.³⁴

Böylelikle sosyal bilimlerin bütün dünyaya uygulanabilir diye savunduğu şeylerin, gerçekte insanlığın çok küçük bir azınlığının görüşleri olduğunu postmoderen koşullarda daha güçlü dile getirilemeye başlandı. Aslında sosyal bilimlerin insanların dünyasını yansız yorumlayabileceği konusundaki kuşkuculuk, bu bilimlerin kurumsallaşmasından çok önce gündeme gelmiş, Herder ve Rousseau'dan Marx ve Weber'e dek önde gelen birçok batılı entelektüelin eserinde sosyal bilimlerin nesnelliğine ilişkin ciddi endişeler dile getirilmişti.³⁵ Ancak postmoden kuramın yıkıcı söylemi bu eleştirilerin çok ötesine geçiyordu. Sosyal bilim konseptlerinde en ciddi tartışma postmodern

³³ Zygmunt Bauman, , *Yasa Koyucular İle Yorumcular*, (Çev. Kemal Atakay), Metis Yayınları, İstanbul, 1996, s. 143.

³⁴ Bauman, *Yasa Koyucular İle Yorumcular*, s. 143.

³⁵ Gulbenkian Komisyonu, *Sosyal Bilimleri Açın*, s. 52.

teorinin önemli mevziler kazandığı 60'lı yıllarda meydana geldi. Bu tartışmalarda da başta Michael Foucault olmak üzere birçok postmodern kuramcı katkıda bulundu. Bu kuramcılar, bilimsel rasyonalitenin tüm gerçeklik iddialarına rağmen aslında bir kurgudan ibaret olduğu yönündeki düşüncelerini ciltlerce hacme sahip kitaplarında ortaya koyduklarında modern sosyal bilim projesi bundan büyük yaralar aldı. Hakikat ve gerçek bizim yani insani öznenin kendi zihinsel algısından başka bir şey değildi onlara göre.

Aslında Foucault'un çözümlemesi de daha önce modernliğin doğasına ilişkin en ince analizleri yapan iki önemli isim bıraktığı eleştirilerinin izinden gidilerek yapılan çözümlemelerdir. Bu iki isimden birisi sosyolojinin kurucu isimlerinden Max Weber diğeri de dünya edebiyatının yirminci yüzyıldaki en önemli ismi Franz Kafka'dır. Her iki düşünürü göre de modernik insanları cendere altına alan, içinden çıkılması son derece zor bir fasit daire, derin bir bürokrasi olarak algılanmıştır. Bu bakımdan Foucault'un modernlik eleştirisi daha önce Weber tarafından kullanılmış olan *demir kafes* metaforunun ayrıntılı bir dökümüdür. Bu iki yazarın bıraktığı yerden işe başlayan Foucault, demir kafes ve ruhları kafesin parmaklıklarına göre biçimlendirilmiş içi boş insanlar hakkında bitmek bilmez analiz denemeleri yapmıştır. Ona göre modern toplum tüm bireylerinin çeşitli kurumlar aracılığı ile derinlikli bir şekilde denetim altında tutulduğu bir karabasandan ibarettir. Foucault çizmiş olduğu bu modernlik portresini neredeyse takıntılı bir gayretle ve sadistik parıltılarla işler ve düşüncelerini okuyucularının üzerine demir kapılar gibi kapar.³⁶

Foucault'un çözümlemesinin en ilginç yönü onun modernliğin insanın önündeki tüm özgürlük şansını ortadan kaldıracığı yolunda yaptığı değerlendirmelerdir. Siyasal düzeyde zorbaları devirmek, devrimler yapmak, insan haklarını pekiştirip korumak için anayasalar yapmaya çalışmak tüm bunlar aslında normalleştirici bir iktidarı kabul edilebilir kılan biçimlerdir. Onun çözümlemesinde birey üzerinde var olan baskının hangi boyutunu açıklarsak açıklayalım bir çıkış bulunmaz. İnsanın durumuna ilişkin tüm araştırmalar "bireyleri bir disipliner otoriteden ötekine göndermek"ten öte bir anlam içermez. Bütün eleştiriler boş bir çabadır. Nitekim eleştirileri yapanlar da bir

³⁶ Marshall Berman, *Katı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, Çev. Ü. Altuğ, B. Peker), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s.39-40.

verde *panoptik* iktidar makinesinin içinden bu eleştirilerini yapmaktadırlar: “ Bir süre buna maruz kaldıktan sonra, Foucault’un dünyasında özgürlüğe yer kalmadığını anlarız; çünkü kullandığı dil deliksiz bir ağ, hayatın hiçbir yerden sızmadığı, Weber’in bile tahayyül edemediği denli sımsıkı bir kafes oluşturmaktadır.” Ancak ilginçtir. Böylesine kasvetli bir toplum yorumu neden 70’lı yıllardan beri entelektüel sahada bu derece geniş bir ilgi ve kabul görebilmiştir. Bunun belki de en anlaşılabilir açıklaması adına modernlik denilen bu kafes karşısında bizlere iyi kurgulanmış bir mazeret sunuyor olmasıdır: “ Modern hayatın baskı ve adaletsizliklerine direnmeye çalışmanın faydası yoktur; çünkü özgürlük düşlerimiz bile zincirlerimize yeni kilitler takmaktan başka işe yaramaz. Ne var ki bunun tümünden yararsız olduğunu bir kez anladık mı, hiç olmazsa rahatlayabiliriz.”³⁷

Sosyal bilim paradigmasında meydana gelen bu başkalaşım ve değişimler kültürel çalışmalar olarak nitelenen bir başka sahada da yankı bulmuştur. Bu alanda özellikle saldırıya uğrayan kavram sosyal bilimlerin nesnellik ilkesi ile paralel giden bir başka ilkesi olan “evrenselcilik” algısıdır. Kültürel çalışmalar evrenselciliğe, öncelikle, toplumsal gerçeklik hakkında evrenselcilik adına ortaya atılan iddiaların aslında evrensel olmadıkları gerekçesiyle saldırırken, böylece dünya sistemindeki hakim tabakaların, kendi gerçeklerini genelleştirip evrensel insan gerçeklikleri haline getiren ve insanlığın önemli kesimlerini araştırmalarının epistemolojilerinde bile unutan görüşlerine karşı da net bir tavır içine girmiştir.³⁸

Toplum Çıkarlarımız Açısından Sosyal Bilimlerin Yeniden Ele Alınması Zarureti

Sosyal bilimlerin yukarıda sözünü etmiş olduğumuz süreçlerle başkalaşan doğalarına bizim kendi çerçevemiz içinden bakarak da söyleyecek sözlerimiz

³⁷ Marshall Berman, *Kattı Olan Her Şey Buharlaşıyor*, s.41.

³⁸ Wallerstein, *Bildiğimiz Dünyanın Sonu*, s. 206.

bulunmaktadır. Bu sözler aslında yaşanan gelişmelerin etkisi ile ve belli bir fırsatçılık refleksi ile söylenmiş sözler olmanın çok ötesindedir. Bu bakımdan batıda yaşanan gelişmelere yaptığımız bunca vurgu sözümüzün doğruluğunu ispatlamaktan çok, sosyal bilimlerin başlangıçtan günümüze olan süreçte gelişiminin ana hatlarını daha yakından kavramamız içindir.

Sosyal bilimlerin temel amacı ilk aşamada toplum sorunlarına açıklama ve bunu takip eden merhalede ise söz konusu bu sorunlara çözüm önerileri getirmekle sınırlıdır. Böylesi bir misyon aslında doğal olarak sosyal bilimleri içinde doğmuş oldukları toplumsal gerçeklerle kayıtlamaktadır. Bu bakımdan sosyal bilimlerin doğuş koşullarında kendilerinin evrenselliklerinden söz açmış olmaları kendi içinde paradoksal bir duruma işaret etmektedir. Bu paradoks, sosyal bilimleri hem içinden çıktıkları toplumların sorunlarını anlama ve çözüme ile görevli sayarken öte yandan bu sorunları çözmek için bile bir yerlerde ve belli toplumsal koşulların ürünü olarak oluşmuş, sözüm ona evrensel kuramların açıklama biçimlerine bağlı kalma gibi bir çelişkili durumla baş başa bırakmıştır. Bu çelişkili durum sosyal bilimcileri zaman zaman içinden çıkmakta zorlandıkları sorunlar yumağı ile baş başa bırakmıştır. Böylelikle ellerindeki büyük boy kuramlarla kendi toplumları arasında belli paralellikler ve belli uzlaşma arayışları içine girmek zorunda kalmışlardır. Bu aşamada ellerinde var olan evrenselci kuramları değiştiremeyeceklerine göre kendi toplumlarını bu evrensel modellere göre anlamak ve açıklamaktan başka bir çıkış yolu da bulamamışlardır.

Sosyal bilimlerin inşası devresine hakim olan temel yaklaşım insanlığın belli bir doğrultuda geliştiği varsayımı ile uyuşma halinde olan bir tarih anlayışı ya da felsefesine dayanmaktaydı. Bu yaklaşım tüm toplumların eninde sonunda belli aşamaları geçmesi ve belli bir sona ulaşması gerektiği ön kabulüne dayanıyordu. Batı ekseninde gelişen sosyal bilim algısı toplumların kendilerine ait otantisiteleri olabileceğine ilk yıllarda son derece katı bir tutumla karşı çıkmaktaydı. Açıklamasını yapmak istediğiniz toplum ister Türk olsun ister Filipinli olsun hiç fark etmemektedir. Bir yerlerde hazır toplumsal çözümler durmaktadır. Bize düşen iyi bir uygulayıcı olarak bu hazır çözüm ve açıklama biçimlerine göre toplumumuzu yorumlamaktır. Üretilen bilgi böylelikle toplumlar üstü bir yapıya kavuşmakta bu da kendiliğinden bu bilim

ve bilgilerin evrensellik iddia etmesine zemin aralamaktadır. Bu süreçler sonunda ortaya çıkan bilim ve bilimselliğin en temel gereksinimlerinden olan kuşku ve eleştirinin bile yanına yanaşmadığı bir ortodoksi kazanabilmiştir.

Bu yaklaşım ve iktidar ilişkilerinin ağında ortaya çıkan sosyal bilimler kendi tarihleri boyunca tüm insan çabalarını batılılaştırmakla kalmamışlar, yakın zamanlara kadar birçok ilişkinin ötesinde bir tavır ve anlayışla buyruklarına kesin itaatin şart olması yönünde bir özerklik de kazanabilmişlerdir. Batı bilimi hakkında günümüze varan süreç içinde dünyada ve özellikle de Batı dışı toplumlarda bu bilimin kesinliğine öylesine güçlü bir inanç oluşmuştur ki bir defa bir şeyin bilimsel olduğunu ifade ettiğinizde akan sular durmaktadır.

Sosyal bilimlerin doğuş koşullarına baktığımızda egemen olan temel paradigmanın evrenselci pozitivist yaklaşım olduğu bilinen bir gerçektir. Bu durum tüm toplumların aynı doğal evrim çizgisini izlediği kanaatine dayanmaktadır. Oysaki daha yakından bakıldığında bunun çok ciddi sorunlarla dolu bir yaklaşım olduğu görülecektir. Bu durum her şeyden önce tarihsel gerçeklerle bağdaşmamaktadır. Sözelimi sosyal bilimler içinde önemli bir yere sahip sosyolojinin doğuş koşullarına bakacak olursak Batıda toplumların büyük çalkantı ve değişmeler içinde bulunduğu bir dönemde kurulmuş olduğunu görmek bizi şaşırtmamalıdır. Bu bakımdan üretilen bilgi de doğal olarak Batının kendi tarihsel deneyimlerinden oluşacaktır. Ancak burada asıl şaşırtıcı olan şey Batı gelişme çizgisinin uzantısı şekilde oluşan başta sosyoloji olmak üzere tüm sosyal bilimlerin ortaya koydukları verilerin bir süre sonra evrensel olarak kabul edilmeye başlamasıdır. Bu durum gerçekle bağdaşmamaktadır. Nitekim, Batı tarihinin gelişme çizgilerinin Batı dışı toplumlarda da bu şekilde sürdüğü önemli bir yanılğı durumudur. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi bu algılayış her şeyden önce Batının dünya üzerinde kurmuş olduğu egemenlik ilişkileri ile meşrulaştırılmış ideolojik bir zeminden beslenmektedir.

Ancak sosyal bilim paradigması bu tarihsel süreçler sonunda kurumsallaştı diye bugün için sosyal bilimlerden olan beklentilerimiz sona ermiş değildir. Geçmişte nasıl sosyal bilimler toplumlarımızın temel sorunlarına ilgi duymuşsa bugün de değişen bir şey bulunmamaktadır. Ancak, geçmişte içine düşülen hatalara sapmadan bugün için sorunlarımızı kendi çıkarlarımızla bağlantılı olarak ele alacak, bu yolda sorunlarımıza çözüm getirebilecek ve dünyaya kendi

gözümüzle bakma özelliği taşıyan yeni bir sosyal bilim yaklaşımına, yeni bir sosyal bilim kavrayışına ihtiyacımız bulunmaktadır.³⁹ Sosyal bilimler konusu gereği toplumların kendileri üzerine sordukları sorulardan oluşan ve sürekli olarak belli bir devinim ve değişim içinde olan bilimlerdir. Bu bakımdan canlı bir varlık olan toplumsal yaşam var olduğu müddetçe bizim sosyal bilimlerden beklentilerimiz de devam edecektir. Nitekim yukarıda eleştiri konusu yapmış olduğumuz unsurlardan dolayı bugün sosyal bilimlere daha fazla ihtiyaç içinde bulunmaktayız. Batı-dışı toplumların sosyal bilimlerle ve onun ana vatani olan Batı ile ilk temasa geçmiş olduğu yıllardan bu yana bu toplumların ve sorunlarının anlaşılması ve açıklanmasında gereken çözümlere ulaşamadığımız gibi sosyal bilimlerce sunulan modeller de bu konu da yeterli açıklamalara kavuşmamızı sağlayamamıştır. Yapılması gereken Batı sosyal biliminin tüm Batı-dışı toplumlara ilişkin olarak geliştirdiği model ve kuramların geçerliliğinin denetlenerek kendi çıkarlarımız çerçevesinde yeni bir algılayış oluşturmaktır.

Batı-dışı toplumların genel çıkarının öne alınmasının gerekliliğini vurgulamakla neyi kastediyoruz. Burada ilk elde ifade edilecek şey şudur: "Toplumun değerlendirilmesi ve böylece genel çıkarların saptanabilmesi ileriye dönük beklentiler ya da bazı soyut kavramlarla mümkün değildir ama ele alınan herhangi bir toplumun, bu arada Türk toplumunun, tarihte oynamış olduğu rol ve buna bağlı olarak tarihte edinmiş olduğu yer o toplumun değerlendirilmesinde tek geçerli ve sağlam ölçüttür".⁴⁰ Böylelikle toplum çıkarlarının oluşumun tek aynası olarak tarih öne çıkmaktadır.

Sosyal bilimlerin kurumsallaşmış olduğu devirden bu yana içinde bulunduğu temel açmazlar bu bilim sahalarının daha öncede sıkça vurgulandığı gibi Avrupa-merkezci bir doğaya sahip olması ve yine buna bağlı olarak Avrupa-merkezci gerçeklerden hareket ederken evrensellik şablonunu kullanmış olmasıdır. Bizim burada ısrarla altını çizmek istediğimiz şey sosyal bilimlerin bu doğasından uzaklaşarak her toplumun kendi gerçeklerinden hareketle bir sosyal bilim anlayışını kurumsallaştırabilmesidir. Böylelikle sosyal bilimler toplum üstü bir havadan çıkartılarak gerçeklerle sınırlanabilecektir. Bu bakımdan, eğer sosyal bilimler esas olarak toplumların kendi üzerlerine

³⁹ Tuna, "Türk Sosyolojisinin Batı Sosyolojisi İle İlişkileri ve Sonuçları", Sh.37.

⁴⁰ Sezer, *Sosyolojinin Ana Başlıkları*, s. 6

sordukları ve sürekli olarak yenilenen sorulara bulunan cevaplardan oluşuyorsa, mutlak doğruları değil, yaşanan günün sorunlarına çözüm izni veren bilgileri bir araya getiren bir yapı içinde olmalıdır.⁴¹

Bunun için de sosyal bilimlerin sadece Batı toplumlarının gerçekliklerinden hareketle kurumsallaşan doğası temelden değişime uğratarak, Batı-dışı toplumların çıkarları ve gerçekliklerinin de dayandığı tabanın belirlenmesi zarureti bulunmaktadır. Bu da bizi doğal olarak tarih içinde kendimizi konumlandığımız yerin araştırılmasına götürmektedir. Kendi toplum gerçekliğimizin Batılı şemalardan ayrı bir yol takip etmiş olması toplum kimliğimiz ve çıkarlarımızın farklılaşmasından kaynaklanmaktadır. Eğer Batı ile farklı bir toplum yapısı oluşturuyorsak sorunlarımızın da Batı'nın sorunları ile çakışmaması doğal karşılanmalıdır. Bu bakımdan farklı toplum olmamız nedeniyle ayrı çıkarlarımız da bulunacaktır. Ayrı çıkarlarımızın bulunması bizim kendimize ait ayrı sözümüzün olması hakkını bize vermektedir. "Sorunlar önünde ayrı söyleyecek sözümüzün olması ise bize ayrı bir kimlik, toplum olarak kendi kimliğimizi kazandıracaktır. Başka türlü söylersek kimliğimizi çıkarlarımız belirlemektedir. Olaylara kendi çıkarlarımız doğrultusunda yaklaşmamız gereği kuşku götürmez."⁴² Bu bakımdan toplum kimlik ve çıkarlarımızın toplumlar arası ilişkilerde ve tarih içinde biçimlenmesi nedeniyle önce toplumlar arası ilişkilerde ve aynı zamanda tarih içindeki yerimiz bizim toplum olarak çıkarlarımızı da ortaya koyacaktır. Elimizde bulunan gücü ve bu gücü nasıl kullanmamız gerektiğini de yine bu yolla anlamak mümkün olacaktır. Toplum olarak kimlik ve çıkarlarımızı tarih ve toplumlar arası ilişkilerdeki yerimiz belirlemektedir. Toplum olayları, zaman içinde gerçekleşen olaylar olmaları sebebiyle bir toplum olayını anlamak ve açıklamak bir yerde onu tarihe doğru yerleştirmekle de eş anlamlıdır. Her toplum kendi çıkar ve sorumluluklarına bağlı olarak kendisini tanımlamaktadır. Bir toplumun tarihte oynadığı rol ve buna bağlı olarak tarih içinde edindiği yer o toplum üzerine söylenebilecek en sağlam verileri içermektedir. Bu açıdan sosyal bilim analizlerinde tarih biliminin de önemli bir yeri olacaktır.

Bu bakımdan sosyal bilimlerin kendisine konu olarak seçtiği toplumsal sorunları en iyi kavranma yöntemi de olayların tarihsel bağlamı içinde ele

⁴¹ Baykan Sezer, "Türk Sosyolojisinin Tarihle İlişkileri", Tarih ve Sosyoloji Semineri, Bildiriler, İ.Ü. Edebiyat Fakültesi, Tarih Araştırmaları Merkezi, İstanbul 1991, s. 3.

⁴² Baykan Sezer, *Sosyolojide Yöntem Tartışmaları*, Sümer Kitapevi, İstanbul, 1993, s. 120.

alınmasıdır. Toplum sorunlarının sağlıklı bir biçimde ele alınabilmesi için ilk yapılması gereken her toplumun kendi tarihini doğru değerlendirilmesidir. *Bu bakımdan zengin bir deneyimler hazinesi niteliği taşıyan tarihsel geçmiş sosyal bilimlerin dayanmak zorunda olduğu en önemli kaynak olmak zorundadır.* Ancak bu şekilde söz konusu zenginlik bir anlam ifade edebilecektir. Tarihte her toplum sorunlara farklı çözümler getirmişler ve farklı çözümlere bağlı farklı bir kimlik kazanmışlardır. Bugün Batı-dışı toplumların sosyal bilim ve bilimcilerinin yapması gereken şey, Batı kalıplarıyla kendi tarihlerini değerlendirmek yerine kendi deneyimlerinden yararlanmalarına izin veren bir tarzda sorunlarını ele alıp değerlendirmeleridir. Böylesi bir yaklaşım, sorunlarımızı doğru saptamamıza izin vereceği gibi bunların üstesinden gelmemize yarayacak gücün de gün ışığına çıkarılmasında fonksiyonel olacaktır.

Sözgelimi Türkiye'nin sahip olduğu bu yer yalnızca kendi sorunlarını değil dünya sorunlarını da anlayıp açıklayabilecek elverişliliği de beraberinde getirmiştir. Tarihsel deneyimlerimizin önemli bir kesitini oluşturan Osmanlı deneyimi de bizim için vazgeçilmez bir değer taşımaktadır: "Osmanlı, yalnızca Doğu-Batı ilişkilerine katılmakla kalmamıştır. Bu ilişkileri oluşturan, biçimleyen en önemli merkezlerden birisi olmuştur. Bu nedenle olayların iç yüzü Türklerin pek de yabancı olduğu bir konu değildir: "Biz sahibi olduğumuz tarihi mirasın önemini sezinlediğimiz, bu mirasa sahip çıkmasını bildiğimiz gün Batı'ya kendisini tanıtabiliriz. Bugüne değin kendimizi Batı'nın tanıtmamasını bekledik. Oysa geçerli açıklamalara biz Batı'dan çok daha yakın bulunmaktayız".⁴³

Bu anlamda sosyal bilimlerin konuları ele alırken yeni bir paradigmaya yönelmeleri zarureti vardır ve bu her zaman o kadar zor değildir. Bu çaba, kendi tarihlerimizle ilgili bilinmez belgelerin gün ışığına çıkarılmasından çok elde ki bilgilerin toplumumuz ve insanımız yararına nasıl kullanmamız ve değerlendirmemiz gerektiği konusunda bir sosyal bilim anlayışını oluşturmasını gerekli kılmaktadır. Görüldüğü gibi bu yaklaşımlarla birlikte sosyal bilim anlayışımızın en önemli eksiği olan kendisine belli bir yön tayin edememe ve sosyal bilimleri kendi çıkarlarımız açısından hareket eden bir bilim olarak konumlandırılmama sorunu da aşılmaya başlanacaktır. Sosyal bilim de her

⁴³ Sezer, "Türk Sosyolojisinin Tarihle İlişkileri", s. 6-7.

şeyden önce bizim bu gerçeğe kurduğumuz ilişkinin ürünüdür. Yoksa gerçeğin doğrudan kendisi değildir. Yani gerçeğin bizim açımızdan nasıl fonksiyonel olabileceğinin aranması çabası ile ancak sosyal bilim bize hizmet edebilecek bir yapıya kavuşabilecektir.

Tüm bu açıklamalar bize evrensel sosyal bilim kavramının tartışmaya açılmasını gündeme getirmektedir. Ancak bu konuyu tartışmaya açıyor olmamız Batıda postmodern dönemle başlayan yeni paradigmanın etkisi altında kalarak bu sonuçlara ulaştığımız anlamına gelmemektedir. Bu yargıya ulaşmış olmamızın en temel nedeni Batı sosyal biliminin getirdiği açıklamaların Batı-dışı toplum yapıları için ele alındığında geçersizliği ve bu toplumların sorunlarını anlamadaki yetersizliğidir öncelikle. Daha önce de ifade ettiğimiz gibi Batı öğretileri ve bu öğretilerin doğrudan bir yansıması olarak şekillenmiş olan Batı sosyal bilimi sorunlarımızın anlaşılmasında toplumumuzun çıkarlarının Batı çıkarları ile kesişmemesi nedeniyle yetersiz kalmaktadır. Bu nedenle yerli ya da Batı-dışı sosyal biliminden söz edilirken görüş alanını, kendisini sınırlandırmış bir sosyal bilim değil, sorunları kendi çıkarlarımız, kendi tarihimiz açısından değerlendiren bir sosyal bilim algısı zorunluluğu bulunmaktadır.

Kendi sosyal bilimimizden bahsetmek öncelikle kendi sorun ve farklılıklarımızın ve önceliklerimizin de belirlenmesini beraberinde getirecektir. Bu bakımdan her ülkenin geliştireceği sosyal bilim çalışmaları söz gelişi Batı'nın herhangi bir ülkesinde yapılan sosyal bilim'den farklı olacaktır. Eğer Batı-dışında yaşayan halklar kendi sosyal bilimlerine ulaşmak istiyorlarsa, kendi toplumlarının içinde bulunduğu durumu ve onun tarihsel akışını tanımlamak ve sorunlarını saptamak çabası içinde olmalıdır. Sorunlara çözüm getirmek için de ilk koşul kendi toplum çıkarlarımızın belirlenmesidir. Bu nedenle yukarıda vurguladığımız gibi çalışmaların tarih üzerinde odaklanması gerekmektedir. Nitekim toplumların çıkarlarının oluşumunun en net biçimde izinin sürülmesi için tarih bize gereken malzemeleri sunmaktadır. Eğer sorunlarımızın çözümünde söz sahibi olmak, toplumumuzun kaderini başkalarına, başkalarının bize dayatacağı çözümlere bağlatmak istemiyorsak tarihimizi iyi bilmek, doğru değerlendirmek görevi bizi beklemektedir. Bu nedenle sosyal bilimlerin tarihe duyduğu ilgi, tarihle olan ilişkisine verdiği önem rastgele bir olay olmaktan uzaktır. Bu ilgi ve önem, doğrudan sosyal

bilimlerin amacı ve toplum içinde yüklendiği görev ile bağlantılıdır. Sosyal bilimlerin toplum olaylarını açıklamak ve yine toplum sorunlarına bir çözüm önermek görevini yüklenmiş olması, sosyal bilimleri bu amaca bağlı olarak tarihle ilgilenmek durumunda bırakmıştır. Bir bilim olarak sosyal bilimleri toplum sorunlarına çözüm önerebilmek için olayların akışını ve oluşum yasalarını bilmek zorunda olmuş olması onu tarihle birlikte çalışmaya yönlendiren temel unsurdur. Bu bakımdan Batı dışı toplumların bu zamana kadar geliştirmiş oldukları sosyal bilim anlayışının Batı sosyal bilim yaklaşımlarını yakından izlemiş olması, Batı sorunlarıyla kendi sorunları arasında benzerlik olup olmadığı sorusunu gündeme getirmektedir. Bu soruya verilecek cevap Batı sosyal bilimlerinin öğretilerinin bizim sorunlarımızı anlamamıza yardımcı olmak bir yana engel oluşturduğu yönündedir. Bu yüzden, bizler şimdiye kadar oluşturulmuş sosyal bilim konseptlerinin ötesine geçerek Batının kurmuş olduğu ilişki ile yetinmeyen, Batılı paradigmalardan farklı, kendi sorunlarımıza uygun çözüm bulmamıza izin verir bir toplum bilimi kurmak durumundayız.

Ancak sosyal bilimlerin her ülkenin kendi yerel gerçeklerine göre dizayn edilmesi çabaları hiçbir biçimde evrensel boyutların dışında bir sosyal bilim anlayışına da destek olmamaktadır. Yerli kendi gerçeklerimizle sınırlı bir sosyal bilim, kendi toplumsal ve tarihi gerçeklerimizden hareket eden bir bilim çabasını öncelemek, hiç de kendi sınırlarımız dışına ilgi duymayan bir sosyal bilim anlayışı geliştirmek anlamına gelmemektedir. Burada gizli olan tuzağın farkında olunmalıdır. Nitekim günümüzde çok moda olan partiküler ve yerel çalışmalar bir bakıma bundan büyük bir memnuniyet duymaktadır. Bu bakımdan yerellik algısı evrensellik tasalarının dışlanmasını ve tümel açıklamaların bir yana bırakılmasını asla gerektirmemektedir. Nitekim postmodern kuramın dünya çapında egemenlik kazanması ile yerlilik iddiaları da tüm dünyada sökün etmeye başladı. Bu durum kendi içinde kimi riskleri özünde barındırmaktadır. Ziyauddin Serdar'ın tanımlaması ile söylersek bu yaklaşım modernite aracılığı ile Batı'nın kurmuş olduğu egemenlik ilişkilerinin artık sürdürülemez bir noktaya geldiğinde Batı-dışı toplumları denetlemenin

·yeni bir biçimi haline geldiği bile söylenebilir.⁴⁴

Bu nedenle sosyal bilimlerde yerli tezler ileri süreceğiz derken bir taşracılık anlayışı ile hareket ederek, uluslar arası ilişkilerden kopuk biçimde konuları ele alma durumunun taşıdığı tehlikelerin de farkında olmak gerekmektedir. Batı ile farklılığımızın belirtilmesine dayanan ve bu amaçla bilgi üreten bir anlayış gerekli ancak tek başına yeterli değildir. Bir kere toplum olarak çıkarlarımız da Batı'dan farklıdır. Bu bakımdan farklılığın saptanmasından sonra bu farklılığı kendi çıkarlarımıza uygun kendi açıklamalarımızla zenginleştirme zarureti de bulunmaktadır. Bu bakımdan kendi açıklamalarımız içinde Batı'yı da açıklayabilme gereği de bulunmaktadır.

Sonuç

Sonuç olarak aydınlanmanın çocuğu olarak doğan sosyal bilimler bugüne varan bir çizgide önemli değişimler göstermiştir. Bu değişmelerin en önemlisi de sosyal bilimlerin XIX. yüzyılda Batı dünya egemenliğinin izlerini taşıdığı her halinden belli olan Avrupa-merkezci ve oryantalist doğasının terk edilerek yerine buna kıyasla çok daha gerçekçi ve geçerli bir sosyal bilim kavrayışına geçilmesi oldu. Ancak Batının kendi iç ilişkilerinin bir ürünü olarak meydana gelmiş bu değişmeler ile her şeyin yoluna girdiği düşünülmemelidir. Bu bakımdan metropolde olmayan Batı-dışı toplumların sosyal bilimcilerinin işlerinin burada bitmemektedir.

Sosyal bilimlerde değişmez yasalar ve çok genel doğruların dışında mutlak doğrular bulunmamaktadır. Bilginin bizatihi kendisi sosyal bir inşadır. Daha geçerli bilgiye ulaşmanın da sosyal ilişkiler süreci sonucunda imkan dahilinde olabileceği unutulmamalıdır. Bu sebeple, sosyal bilim anlayışımız da buna uymak ve daha önceleri kendisi üzerine sorduğu soruları bitip tükenmeyen bir sabır içinde yinelemekten vazgeçerek yeni şartların getirdiği sorunlar önünde yeni sorular ve yeni bakış açıları geliştirmek durumundadır. İçine girilen yeni dönemde Batı-dışı toplumların sosyal bilimcilerinin bu tarz değerlendirmeler

⁴⁴ Ziyauddin Serdar, Postmodernism and the Other: The New Imperialism of Western Culture, Pluto Pres, London, 1998.

yapma konusunda oldukça şanslı bir konuma sahiptir. Böylelikle sınırlı bir ele alış tarzını tekrar edip duran ve bunu mükemmelleştirmeye çalışan fakat kendi iç ilişki ve çelişkileri çerçevesinin dışına çıkmadığı için belli bir açıklama tarzına mahkûm olan Batılı sosyal bilim paradigmaları aşılmıştır.⁴⁵

Bugünden sonra sosyal bilimcilerimiz için artık doğru ve geçerli yöntem, önce doğru soruları sormak ve bu sorulara kendi çıkarlarımız doğrultusunda karşılıklar aramaktır. Ancak bu şekilde sosyal bilimler uzun bir süre taşınmış olduğu Batı-merkezci görünümünden uzaklaşarak kendisine hak ettiği yeri kazanacaktır. Bugün için bizim de sosyal bilimleri toplumlarımızın kendi değerleri ile barışık ve dünyadaki gelişmelere de bigane kalmayan bir konumda yapılandırma zarureti bulunmaktadır. Batı bilgi anlayışının Batı-dışı toplumlarda oluşturmuş olduğu hegemonya bu toplumlarda yaşayan tüm insanlar üzerinde kendi özgüvenlerini kaybettirici etkilere yol açmıştır.⁴⁶ Bu nedenle bu ülkelerde Batı bilgisinin tüketiciliğinin dışında yeni ve uluslararası geçerliliği hedefleyen bir modelin üretilebileceği gerçeğinin farkına varılmasını sağlayan bir duyuş ve düşünüşe gereksinim bulunmaktadır. Batı-dışı toplumlarda yaşayan sosyal bilimcilerin kendi öz güvenlerini kazanmaları ve kendi entelektüel ve tarihi miraslarının ne derece zenginliklerle dolu olduğunun farkına varmaları ile bu yolda ilk önemli adım da atılmış olacaktır.

Kuruluşundan beri Batı-dışı ülkelerde sosyal bilimler Batı çizgisini adım adım izlediği için bugün gelinen noktada bu ülkelerde kendi özgün sosyal bilim geleneklerinden mahrum bulunmaktayız. Bu süreç içinde sosyal bilimlerde evrensellik ve bilimsel nesnellik adına toplum çıkarlarımız göz ardı edilmiştir. Bu aşamadan sonra da Batıdan aktarma yaparak, Batılı sosyal bilimcilerin kendi ülkelerinde bir nevi temsilciliklerini açma ve kraldan fazla kralcı kesilme tavrını benimsemek yerine her bir sosyal bilimci kendi sözünün ve çözümümüzün öncüsü ve takipçisi olmalıdır. Ancak bu çabalar harcanarak Batılı tarzların başta sosyoloji'de olmak üzere tüm sosyal bilim disiplinlerinin üzerindeki etkisi-bir yede ipoteği-ortadan kaldırılabilir, içinde yer aldığımız toplumsal ilişkileri

⁴⁵ Korkut Tuna, 'Sosyolojimizin Geleceği Üzerine', Milli Kültür Dergisi , , Sayı:83,Nisan 1991, s.16

⁴⁶ Burada sadece Frantz Fanon'un kitaplarına vurgu yapmakla yetiniyoruz. Fanon'un *Yeryüzünün Lanetlileri* ve *Siyah Deri Beyaz Maskeler* adlı eserlerinde Batılı sömürgecilerin istila ettikleri toplumlardaki insanların üzerinde ne derin aşağılık duyguları oluşturduklarının ibretli öyküsünü bize aktarır.

yeni baştan ve kendi çıkarlarımız açısından değerlendirme gücünü de bu aşamadan sonra ortaya çıkabilecektir.⁴⁷ Yine Batı-dışı ülkelerde ve bu arada Türkiye’de sosyoloji yapan ve toplumuna ilişkin özgün sosyolojik katkı sağlamak düşüncesinde olan sosyologların yapması gereken bir önemli şey de teorik tartışmaları ve şablonları bir kenara bırakarak doğrudan yaptıkları araştırmaların içinden konuşmaları ve sosyolojik kavramları kendi toplumlarını incelemeleri sırasında gerekirse yeniden kurma ve modifiye etme cesareti gösterebilmeleridir.

Böylesi tavır alışlar Batının tüm sosyal bilim birikimine karşı olmayı gerektirmemektedir kuşkusuz. Bizim altını çizmek istediğimiz ana nokta Batıda üretilen hazır çözüm reçetelerine her zaman belli bir kuşku ile yaklaşmakla sınırlı olup, bu bilgilerin kendi toplumsal gerçeklerimizle ve kendi çıkarlarımızla bağdaşıp bağdaşmadığının titiz takipçisi olmanın bir sonucudur. Gerçekle birçok ilişki kurma yöntemi bulunmaktadır. Ancak önemli olan gerçekle kurulacak ilişki sonunda kendi insanımıza ve toplumumuza söz hakkı kazandırmak ve ona onurlu bir geleceğin kurucusu olmak fırsatını veren görüşün benimsenmesidir. Batı model ve şablonların kendi toplumlarımızda da geçerli olup olmadığı enine boyuna tartışılmadan bu kavramların ve yaygın yaklaşımların gönüllü olarak benimsendiği bir sosyal bilim anlayışı artık terk edilmelidir.

Son olarak şunu ifade etmek gerekmektedir. Tüm yazımız boyunca burada eleştiri konusu yapmış olduğumuz Avrupa merkezci ideolojinin bir benzerini inşa etmek gibi bir niyetimiz bulunmamaktadır. Özü itibarı ile insani öğeler barındıran toplum bilimlerinin bütün meşruiyetleri kendi içinde yaşadıkları toplumları ile bağlaşıklık olmasından gelmektedir. Bu bakımdan her toplum kendi gerçeklerinden neşet eden toplum bilimi yapmakla hiçbir biçimde “bilimsel değildir” engeli ile karşılaşmadan bu süreç sonucunda elde edeceği bilgileri bilimsel sayabilmelidir. Unutulmamalıdır ki bilimsel doğrunun kendisi de tarihseldir. Demek ki asıl mesele, neyin evrensel olduğundan ziyade bu süreçlerin bizim çıkarlarımızla örtüşüp örtüşmediğidir.

⁴⁷ Korkut Tuna, ‘Sosyolojimizin Geleceği Üzerine’, s. 16.